

Souboj s univerzem

Na letošním MFFD Jihlava byl v sekci Česká radost uveden mimo jiné druhý celovečerní snímek Jana Šípka, který se výrazně vymyká z trendů současné české kinematografie. Jeho portrét dvou vědců zabývajících se východní mystikou je pozoruhodně introvertním portrétem jedné fascinace.

ANTONÍN TESAR

Kdyby se porota soutěžní sekce Česká radost na MFFD Jihlava letos rozhodla přece jen udělit cenu a neschovávala se za nicneříkající a poněkud nejasně fráze o nízké úrovni soutěžících filmů, možná by se vítězem stal snímek, který z rámce současného českého dokumentu výrazně vybočuje a zároveň se zabývá těmi nejobecnějšími možnými otázkami. *Tlačítka bdělosti* Jana Šípka o dvou exaktních vědcích, kteří se intenzivně věnují východní mystice, nejsou dokonalý film, ale dokážou působivě těžít právě z vlastní nedokonalosti.

„Je to strašlivě křehký celý,“ říká sám režisér v úvodu svého celovečerního debutu *Souboj s mozem* (2009) a zbytek filmu dává jeho slovům za pravdu. Na Šípkových filmech nejsou výstřední jen jejich figuranti, ale celý jejich styl a metoda. Střídají se v nich různé typy filmových materiálů, přičemž není jasné, podle jakého klíče se to děje, obsahují abstraktní či animované scény a jejich nejtypičtější postupem je monolog mimo obraz doprovázený záběry, které různým způsobem ilustrují to, co je řečeno. Velmi často jde o spontánní záběry z ruky, často evokující home video. Filmové médium je tu vnímané jako prostor pro experiment, který obvykle troskotá, ale vždy z něj zůstane nějaký zbytek v podobě natočeného a sestříhaného záznamu. Nejprůmočařejším příkladem je Šípkův krátký studentský film *Přítomný okamžik* (2008), který tvoří jediný pětiminutový záběr muže meditujiícího v parku u zastávky tramvaje, a k tomu režisér doplňuje explikaci, podle níž se snímek pokouší ukázat, „zda jsou vnitřní stavy přenositelné skrze médium filmu“. Také v jeho dalších snímcích se znovu a znovu vrací otázka, co je a co není vyjádřitelné, a to nejen filmem, ale jakýmkoli médiem.

Portréty pavouků

Způsob, jakým se Šípek opakovaně vztahuje k opozicím nitra a vnějšku, racionality a emočnosti, vědy a umění (případně víry), je vlastně podobně zarputilý jako zájmy všech protagonistů jeho filmů. Režisér zkoumá tyto vztahy prostřednictvím osobností, ve kterých se střetávají extrémními, rozháranými a často kolabujícími způsoby. Jsou to jedinci (ve všech případech muži), kteří působí zcela osaměle, izolovaně od okolní společnosti a absolutně soustředěně na své životní téma, v němž ale zároveň příznaně nedosahují dokonalosti.

V *Souboji s mozem* je scéna, ve které se režisér společně s jedním ze tří protagonistů snímku, Vaškem, dívají do hledáčku kamery. Diskutují přitom o rozdílech mezi kamerou a lidským vnímáním. Když kamera zoomuje na detail, protagonista musí uznat, že tohoto jeho percepční aparát není schopen. Nicméně ve chvílích, kdy kamera zůstávala na detailních záběrech, trval Vašek na tom, že přesně takhle vnímá svět. V jistém ohledu mu můžeme dát za pravdu. Nepokrytě podivínský Šípkův snímek se totiž zabývá lidmi, kteří se zabydli v detailech. Jejich obzor je velmi úzce omezený nějakým specifickým prostorem, který ale tyto individuality zcela ovládl. Amatérský spisovatel Vašek, hacker Shadack a bohém Luboš jsou excentrické osobnosti, které si na způsob pavouků budují své vlastní malé světy – a Šípek v úvodu přiznává, že mu šlo právě o to, aby tyto světy zachytil. Ve svém druhém filmu jako by se týmito prostředky pokoušel sledovat přesně opačné terče, tedy osobnosti, jež se s touž umanutostí a sveřepostí snaží uchopit celek, univerzum.

Meditace o meditaci

Fyzik Pavel Ctibor a kognitivní vědec Jan Burian chápou buddhismus především jako most mezi vnějškem a nitrem, který je vybudovaný na základě zjištěného a zároveň reflektovaného vnímání přítomných stavů těla, duše i světa. Svět tvrdé vědy je pro ně dalším prostředkem k meditaci o světě jako takovém – mandaly a počítačové modely mikro- a makrosvěta mají stejný nádech metafyzické záhady, vybízející k fascinaci nad věcmi, které nás bezprostředně obklopují. Samotný Šípkův film pak má být meditací o těchto lidech a s těmito lidmi. V souladu s tím *Tlačítka bdělosti* ukazují spoustu všedních výjevů krajiny a zátiší, obraz se zdržuje na detailech a v případech obličejů obou protagonistů dokonce na makrodetailech. Dvouminutový záběr muže poslouchajícího sirénu, jež zní nad Prahou, opakuje stejný princip jako *Přítomný okamžik*. Ještě důmyslnější ilustrací myšlenkového světa Ctibora a Buriana je právě zmíněné střídání různých filmových formátů, které nám

umožňuje vidět různými způsoby díky různým technologiím snímání.

Zásadní pro oba Šípkovy celovečerní filmy je také to, že nejde jen o experimenty, ale také o kroniky autorových vlastních soukromých fascinací. Možná právě proto se *Tlačítkům bdělosti* daří vyhybat rozměru prvoplánové spiritualistické agitky. Ctiborovy a Burianovy názory nejsou nijak sofistikovanou formou mystiky, je to spíš žité než naučené přesvědčení, a tím pádem občas z jejich úst vyznívá neohrabané. Jenže právě to je zachraňuje před nařčením z šíření snadno konzumovatelných a lacině útěšných duchovních nauk. *Tlačítka bdělosti* totiž nic nešíří, nepředkládají divákům hotové pravdy, ale naopak zaznamenávají ryze privátní, úpornou a obsedantní bitvu tří jedinců (Ctibora, Buriana a Šípka), jak vyjádřit něco, co se vyjádřit vůbec nedá. Zatímco většina současných českých dokumentů vstupuje do veřejné debaty, Šípek zůstává tvůrcem, který je v různém smyslu esoterický.

Tlačítka bdělosti. ČR, 2015, 87 minut. Režie, scénář a kamera Jan Šípek, střih Adam Brothánek, hudba Pavel Ctibor.

Zprávy o nenávisti

Festival dokumentárních filmů v Jihlavě dokázal zareagovat na aktuální mediálně vyhocenou otázku migrace a nabídl několik zahraničních i domácích dokumentů s uprchlickou tematikou. Figurují mezi nimi minimalistické pozorovatelské snímky i konfrontačně laděné eseje.

VLADIMÍR TUPÁČEK

Ačkoli se takzvaná uprchlická krize stala předmětem permanentní mediální hysterie teprve před pár měsíci, Mezinárodní festival dokumentárních filmů Ji.hlava dokázal už nyní zařadit do svého programu několik hotových i roztočených snímků, které se tomuto aktuálnímu tématu věnují. A to výrazně empatictější optikou než mnohá bulvární i rádoby seriózní masmédiá.

Observace a paměť

Zahraniční dokumenty se držely především observačních postupů sázejících na sílu

samotného bezprostředního záznamu, který není opatřen rétorickým komentářem ani stylizován různými formálními prostředky. Zvláštní uznání poroty sekce Mezi moři si odnesl středometrážní snímek *Abdul & Hamza* (2015) srbského režiséra Marko Grby Singha, který sleduje osudy dvou somálských uprchlíků, nacházejících své dočasné působiště v nehostinném horském prostředí. Využívá k tomu syrových minimalistických formálních prostředků, díky nimž lépe vyniká situace obou protagonistů, kteří se sice do žádných větších problémů momentálně nedostávají, přesto však žijí v nejistotě z budoucnosti. *Lampedusa v zimě* (Lampedusa in Winter, 2015) devětadvacetiletého rakouského multumělce Jakoba Brossmanna zachycuje situaci na ostrově Lampedusa, který se v poslední době stal díky své geografické poloze a státní příduženosti k Itálii prakticky hlavním centrem migrace z afrického kontinentu do Evropy. Brossmann se na místo podíval v zimních měsících, kdy ostrov není středem zájmu médií, přestože i v tomto čase se zde odehrává řada dramatických událostí. Režisér se možná až příliš nechal unést pozici pasivního pozorovatele místního dění, který stíhá zachytit jak osudy uprchlíků, tak situaci domorodých rybářů. Právě epizody s rybáři jsou vesměs zcela zbytečné a nevypovídají nic podstatného, snad kromě toho, že obyvatelé Lampedusy mají také své vlastní civilní problémy. Naopak výmluvné jsou výjevy občánů protestujících proti příjíždějícím uprchlickým lodím.

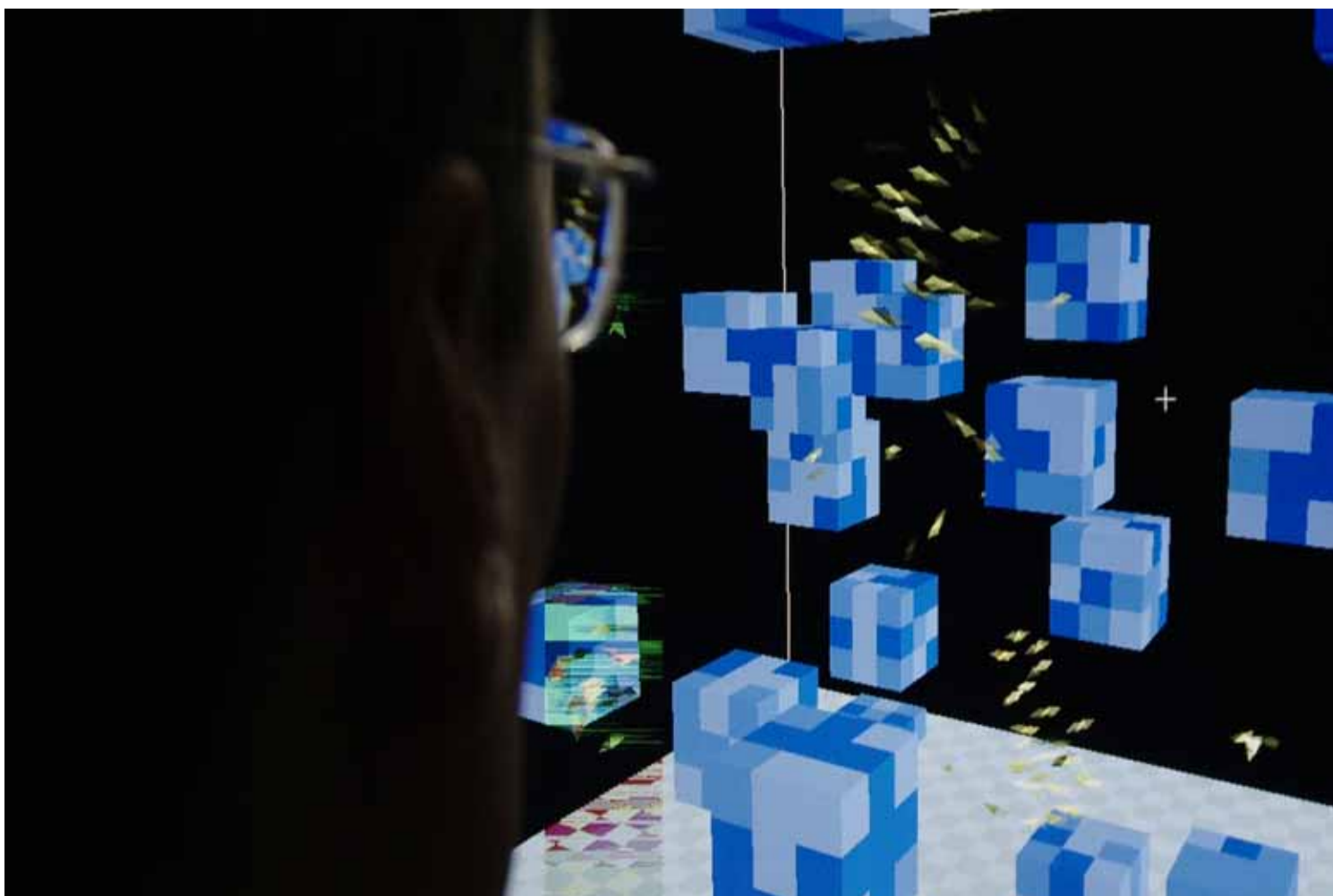
Z observační tendence, která v obou zmiňovaných snímcích možná až příliš doplácí na pomalé tempo, vyžadující velmi trpělivého a aktivního diváka, se vymyká film *Flotel Europa* (2015) v Dánsku žijícího a tvořícího rodáka ze Sarajeva Vladimíra Tomiča, jenž v Jihlavě obdržel cenu za nejlepší dokumentární debut. Ten se vrací do situace na začátku devadesátých let, kdy se sám režisér stal uprchlíkem v důsledku jugoslávského válečného konfliktu. Režisér vzpomíná na pohnuté události prostřednictvím videozáznamů, které někdejší utečenci natočili. Tato metoda, obracející se do minulosti, tak umožňuje vidět současnou situaci v širších a podnětných souvislostech.

Strachy obyčejných lidí

Z českých zástupců bylo na uprchlické téma představeno několik snímků v sekci Work in Progress. Jde tedy o prozatím nedokončené pracovní materiály, které by samozřejmě nebylo poctivé kriticky hodnotit, přesto si s ohledem na své mediálně tolik probírané téma zaslouží alespoň drobnou zmínku. Apolena Rychlíková v této sekci představila svůj projekt s pracovním názvem *Kolize – krize – solidarita aneb Efektivní komunity*. V něm se zaměřuje především na činnost tuzemských aktivistů, kteří pomáhají příjíždějícím uprchlíkům, a suplují tak práci státních orgánů. Nechybějí ani výpovědi samotných migrantů, konfrontovaných s xenofobně naladěnou realitou české země. Ivo Bystřičan se v projektu *Talafantův seznam* pro změnu zaměřil na situaci v iráckém uprchlickém táboře, ve kterém se usadili křesťané prchající před Islámským státem.

Promítnut však byl také jeden již dokončený český dokument na dané téma. Studentka dokumentární tvorby na FAMU Kristýna Bartošová se na letošním festivalu uvedla svým celovečerním dokumentem *Nebezpečný svět Rajka Dolečka* (2015), v jehož stínu se ovšem neprávem ocitl její aktuální krátkometrážní esej s lapidárním názvem *Nenávist* (2015). Tato miniatura svou zpracovanou experimentální formou a přitom mrazivě sdělným obsahem přináší snad nejpůsobivější výpověď k celé problematice, jakou bylo možné na jihlavském festivalu vidět. Bartošová poukazuje na krutost stávající situace drastickými obrazy zahynulých uprchlíků, které jsou ve filmu konfrontovány s nenávistnou deformovanou realitou sociálních sítí, kde dostávají prostor iracionální strachy takzvaných obyčejných lidí. Bartošové se tak na malém prostoru podařilo v hutné zkratce vyjádřit mnoho zásadního, aniž by propadala sklonu k sentimentálnímu zjednodušování věci.

Autor je filmový publicista.

Svět tvrdé vědy je v *Tlačítkách bdělosti* prostředkem k meditaci o světě jako takovém. Foto eldar.cz